

RIKSADVOKATEN

Statsadvokatene
Politimesterne
Sjefen for Kripos

DERES REF.:

VÅR REF.:

2015/00483-019 BIS004
622.3

DATO:

21.10.2015

TILRETTELAGTE AVHØR - DIREKTIVER OG RETNINGSLINJER

1. Innledning

Ved lov 10. juni 2015 nr. 91, i kraft 2. oktober d.å., har straffeprosessloven fått nye bestemmelser om avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner – tilrettelagte avhør. Bestemmelsene erstatter reglene om dommeravhør. Justis- og beredskapsdepartementet har gitt nærmere regler ved forskrift 24. september 2015 nr. 1098.

Forarbeidene til lovendringen er Prop. 112 L (2014–2015) og Innst. 347 L (2014–2015).

Riksadvokaten gir her enkelte utfyllende direktiver og retningslinjer for hvordan en skal forholde seg til lovbestemmelsene og forskriften. Det antas at det vil bli behov for en revisjon når den nye ordningen har virket en tid, og en har derfor i denne omgang valgt brev form. Statsadvokatene og politiet bes om å være forberedt på en skriftlig høring om erfaringene med den nye ordningen og behovet for ytterligere avklaringer.

Formålet med de tilrettelagte avhørene – som med all etterforskning – er å skaffe til veie nødvendige opplysninger som kan kaste lys over spørsmålet om det er begått en straffbar handling, hvem som eventuelt har begått den og om vedkommende i så fall kan straffes. Et av hovedmålene for straffesaksbehandlingen i inneværende år, jf. riksadvokatens mål- og prioriteringsskriv nr. 1/2015, er at flere saker om vold i nære relasjoner og seksuallovbrudd skal avdekkes og oppklares. Mange av de tilrettelagte avhørene vil bli tatt nettopp i slike saker og vil være viktig for å kunne nå dette målet. Tilrettelagte avhør skal gjennomføres raskt og være av høy kvalitet, slik at de – hvor den samlede etterforskningen gir grunnlag for det – kan føres som bevis i retten. Fristreglene for de tilrettelagte avhørene gjør at den samlede etterforskningen i disse sakene ofte vil måtte innrettes etter disse. Dette gjelder særlig for saker hvor det er foreldre eller andre nærstående som mistenkes for overgrep på barn eller særlig sårbare voksne. Reglene for tilrettelagte avhør påvirker således ikke bare

selve gjennomføringen av disse avhørene, men også tempoet for og innretningen på etterforskningen for øvrig.

For å sikre bevisverdien av de tilrettelagte avhørene, må avhørsleder ivareta både vitnets og siktedes behov og rettigheter, både i forbindelse med avgjørelser under prosessen og under selve avhøret. Avhørsleder erstatter dommeren, som etter straffeprosessloven § 294 har et objektivt ansvar for å sikre sakens fulle opplysning.

Er det først grunnlag for å gjennomføre tilrettelagt avhør bør det – her som i andre saker – planlegges nøye hvem ellers som skal avhøres og i hvilken rekkefølge. En minner om at det i saker om seksuallovbrudd mot barn og saker om vold i nære relasjoner skal utformes etterforskningsplan, med mindre den aktuelle saken er så enkel og oversiktlig at dette fremstår som unødvendig, jf. direktiv herfra i brev 30. mars 2015. Etterforskningsplanen må utarbeides så snart som mulig etter at anmeldelse er mottatt eller politiet selv har opprettet straffesak. Denne bør omfatte formaliteter, herunder fristen for tilrettelagt avhør, angi aktuelle straffebud og sentrale bevistemaer, oppstille mulige alternative forklaringer (hypoteser), samt beskrive den spesifikke oppgaveutførelsen. Som utgangspunkt bør det legges opp til at øvrig etterforskning gjennomføres parallelt med at det forberedes og gjennomføres tilrettelagt avhør. Øvrig etterforskning bør bare utstå til avhøret er gjennomført dersom etterforskningshensyn tilsier det. Etterforskningsplanen er et internt arbeidsdokument, og ikke en del av "sakens dokumenter" slik begrepet er å forstå etter straffeprosessloven § 242.

Fristene for gjennomføring av tilrettelagt avhør, og den snarlige gjennomføring av øvrige etterforskningssteg som fristene forutsetter, gjør det nødvendig å gi etterforskningen i de sakstypene hvor tilrettelagte avhør typisk tas, herunder saker om vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep, høy prioritet. Ikke minst i en startfase er det viktig at politidistriktets ledelse har oppmerksomhet om den nye avhørsordningen og påser at det etableres gode rutiner som sikrer at lov og forskrift etterleves.

Statsadvokatene bes ved inspeksjoner og gjennom ordinær straffesaksbehandling påse at fristene for tilrettelagt avhør overholdes, og at de nye reglene, herunder om bruken av barnehuset, følges opp av politidistriktene.

2. Om fristene for tilrettelagte avhør

Straffeprosessloven § 239 e oppstiller differensierte lengstefrister på én, to og tre uker for gjennomføringen av første tilrettelagte avhør. I proposisjonen er det samtidig understreket at politiet bør tilstrebe å ta alle tilrettelagte avhør raskt, og ofte godt innenfor lengstefristen. Supplerende avhør skal som hovedregel gjennomføres innen én uke etter forrige avhør.

Riksadvokaten er ikke uten forståelse for at de nye fristene kan oppleves som stramme, men understreker at de nye fristene *skal* overholdes så fremt det ikke er hjemmel og grunnlag for å utsette avhøret. Politidistriktene må utarbeide nødvendige systemer og rutiner som gjør overholdelse av fristene mulig. Fristene som er satt skaper en forventning – både hos det enkelte vitnet, dets nærstående, andre aktører (særlig barneverntjenesten), de som anmelder overgrep og vold mot barn og andre sårbare personer, og allmennheten for øvrig – om rask etterforskning i disse sakene.

Har politidistriktet utfordringer med å få gjennomført de tilrettelagte avhørene raskt nok, må det foretas en prioritering, blant annet slik at avhør i "skal"-tilfellene som hovedregel prioriteres foran avhør i "kan"-tilfellene.

Riksadvokaten understreker at fristene for avhør ikke må gå ut over kvaliteten på de tilrettelagte avhørene. Har politiet eksempelvis mottatt en bekymring om, eller er det på annet grunnlag en vag mistanke om at et barn utsettes for vold eller seksuelle overgrep fra sine foreldre, bør saken undersøkes nærmere før barnet avhøres. Det kan være nødvendig å snakke med og eventuelt avhøre flere personer med kjennskap til barnet (barnehageansatte, lærere, helsepersonell, barneverntjeneste) for å få grunnlag for å stille gode spørsmål og oppfølgingsspørsmål til barnet. Selve den polititaktiske forberedelsen av avhøret kan også ta noe tid. Blir dette samlet sett tidkrevende, gir det grunnlag for å forlenge fristen, jf. straffeprosessloven § 239 e fjerde ledd.

Loven åpner ikke for ytterligere fristforlengelse utover det som følger av nevnte bestemmelse. Fristene er likevel ikke absolutte – tilrettelagt avhør kan også gjennomføres etter utløpet av fristen. I slike tilfeller må avhøret gjennomføres så raskt som mulig.

For tilfeller som nevnt i straffeprosessloven § 239 e første ledd, bes politidistriktene vurdere å oppstille interne fristmål for gjennomføringen av avhøret som ligger godt innenfor lengstefristen. Det bes også vurdert om det bør oppstilles korte, interne frister for gjennomføringen i tilfeller hvor vitnet – fornærmet eller ei – skal avhøres om observasjoner knyttet til handlinger som har skjedd nylig.

En minner om at i saker hvor barn har vært vitne til vold og annen mishandling av barnets nærmeste, regnes barnet som fornærmet etter straffeloven 2005 § 282, jf. straffeloven 1902 § 219. I de akutte sakene må barnet da avhøres innen én uke.

3. Om bruken av tilrettelagte avhør i "kan"-tilfellene

Straffeprosessloven § 239 annet og fjerde ledd har regler om bruken av tilrettelagte avhør utover de tilfeller enn hvor tilrettelagt avhør er påbudt. Sakstyper hvor bruk av tilrettelagte avhør ikke er obligatorisk, men hvor det likevel kan være særlig aktuelt, er saker som gjelder ran, uaktsomt drap, kroppskrenkelser og brudd på bestemmelser i straffeloven kapittel 24 om vern av den personlige frihet og fred (tvang, trusler, menneskehandel mfl.).

Påtaleansvarlig skal i "kan"-tilfellene foreta en konkret helhetsvurdering av om avhøret bør være tilrettelagt. I tvilstilfeller bør det konfereres med spesialutdannet avhører.

Politidistriktene må ha rutiner som sikrer at påtaleansvarlig i rett tid blir forelagt spørsmålet om tilrettelagt avhør skal foretas. For å kunne overholde fristene, må beslutning om tilrettelagt avhør treffes straks det foreligger anmeldelse eller det av andre grunner er rimelig grunn til å undersøke om det foreligger straffbart forhold, jf. straffeprosessloven § 224.

I tilfeller hvor det besluttes tilrettelagt avhør i "kan"-tilfeller, må vurderingene som er gjort, momentene som er vektlagt, og beslutningen som er tatt, loggføres (se nedenfor i pkt. 8 om saksbehandlingslogg). Også i tilfeller hvor tilrettelagte avhør er vurdert, men ikke besluttet, bør dette dokumenteres.

4. Kroppskrenkelse eller mishandling i nær relasjon?

I saker som øyensynlig gjelder kroppskrenkelse av et særlig sårbart vitne, må påtaleansvarlig ha in mente at slike saker kan omfatte mishandling i nære relasjoner. Er det tvil om saken gjelder mishandling i nære relasjoner eller utelukkende kroppskrenkelse, skal avhøret være tilrettelagt, jf. Prop. 112 L (2014–2015) pkt. 16 side 108 øverste avsnitt første spalte. Dette betyr at selv om det ikke er skjellig grunn til mistanke om mishandling i nære relasjoner, skal avhøret være tilrettelagt så fremt det er visse holdepunkter for det. Ved mistanke om

mishandling av barn – og i særdeleshet mindre barn – utøvd av forelder eller foresatt, vil det i en innledende fase ofte være grunn til å rette etterforskingen inn mot mulig overtredelse av straffeloven 2005 § 282.

Selv om det ikke er grunn til å tro at det er tale om annet enn kroppskrenkelse, kan det like fullt være at avhøret bør være tilrettelagt. Forarbeidene (Prop. 112 L (2014–2015)) nevner kroppskrenkelser som et typisk eksempel på saker der det vil kunne tas tilrettelagt avhør.

5. Tilrettelagt avhør av personer med "annen funksjonsnedsettelse"

Straffeprosessloven § 239 tredje ledd skal forstås slik at alle som er diagnostisert som psykisk utviklingshemmet skal avhøres ved tilrettelagt avhør, uavhengig av graden av utviklingshemming. For andre med funksjonsnedsettelser må det vurderes konkret om vedkommende har samme behov for tilrettelagt avhør som det som begrunner slike avhør av psykisk utviklingshemmede.

Ved vurderingen av vitnets kognitive funksjonsevne må påtaleansvarlig i praksis søke å støtte seg på uttalelser fra medisinsk kyndige og annet helse- og omsorgspersonell. Barnehuset kan også bidra med kunnskap om, og erfaring med, avhør av personer med ulike kognitive funksjonsnedsettelser. Alle barnehusene skal nå ha egne ansatte med spesialkompetanse om voksne med funksjonsnedsettelse.

Gitt de korte fristene for gjennomføringen av tilrettelagte avhør, må opplysninger og uttalelser om vitnets funksjonsnivå kunne innhentes på enklest mulig måte, eksempelvis gjennom telefonkontakt og e-postkorrespondanse med helsepersonell som det skrives egenrapport om, mottak av foreliggende journaler og foreliggende diagnostiske vurderinger og sakkyndigutredninger. Påtalemyndigheten må ved vurderingen i all hovedsak basere seg på opplysninger, utredninger osv. som allerede foreligger. Selv om det ikke kan utelukkes, vil det normalt være verken nødvendig eller mulig å gjennomføre noen sakkyndigutredning av vitnets kognitive evner før avhøret foretas. Innhenting av informasjon må skje i overensstemmelse med reglene om taushetsplikt.

Er det begrunnet tvil om vitnets kognitive funksjon og om vedkommende vil kunne forklare seg personlig i retten, skal vitnet i første omgang avhøres ved tilrettelagt avhør, se om disse tilfellene Prop. 112 L (2014-2015) pkt. 16 på side 107 (øverste andre spalte).

6. Innledende samtaler med og politiavhør av barn og særlig sårbare voksne

I brev til statsadvokatene og politimesterne 27. juni 2014 ga riksadvokaten retningslinjer for bruken av innledende samtaler med et barn i forbindelse med utrykning, der politiet for eksempel må spørre barnet om hva som har skjedd, hvem gjerningspersonen var, hvor det skjedde, hvilken vei gjerningspersonen forsvant eller lignende. Om slike samtaler uttales det i brevet:

”Denne type spørsmål som har umiddelbar betydning for den operative løsning av oppdraget, må politiet på stedet fortsatt kunne spørre om. Politiet må likevel være seg bevisst om at en slik umiddelbar samtale kan gå over i et regulært avhør og hvor barnet må gjøres kjent med sine rettigheter. Dersom det er mulig kan også disse helt første samtalene tas som et avhør og med lyd, for eksempel en Mp3 spiller. Det første møtet med barn i slike situasjoner kan være vanskelig og krevende å håndtere. En god veiledning finnes på KO:DE, både under fanen familievold og voldtekt, om samtaler med barn på stedet. Det vises også til riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 om familievold pkt. II som omhandler dette.”

Ordningen med tilrettelagte avhør endrer ikke behovet for slike innledende samtaler. Barn på et åsted kan være sentrale vitner, og innledende samtaler med barn på stedet kan således være nødvendig både for å avdekke og oppklare straffbare forhold.

Det er i brevet også gitt visse retningslinjer for bruken av politiavhør forut for dommeravhør, herunder i hvilke tilfeller dette kan vurderes. Innføringen av ordningen med tilrettelagte avhør gjør at det blir mindre rom for politiavhør i tillegg til innledende samtaler forut for det tilrettelagte avhøret. I tilfeller (som nevnt i brevet) hvor

- barnet står i fare for å bli utsatt for nye overgrep og barnets opplysninger er nødvendig for å hindre dette, og/eller
- det er fare for at gjerningspersonen unndrar seg forfølgning eller at oppklaring av saken vil bli vesentlig vanskeliggjort (for eksempel at umiddelbar bevissikring ikke blir mulig),

vil opplysninger fra barnet eller den særlig sårbare personen, i de aller fleste tilfeller måtte innhentes enten gjennom en innledende samtale eller ved tilrettelagt avhør. Politidirektoratet har i brev til politimesterne 26. juni 2015 – ”Nye bestemmelser om avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner” – påpekt at de nye fristene fordrer at distriktene etablerer vaktordning for forsvarere og bistandsadvokater, og planlegger for at avhører og avhørsleder er tilgjengelig til enhver tid.

I enkelte snevre unntakstilfeller, hvor det utfra etterforskningshensyn eller hensynet til vitnet fremstår som uforsvarlig å avvente forberedelsen og gjennomføringen av et tilrettelagt avhør, vil det likevel kunne være riktig å gjennomføre et ordinært politiavhør innledningsvis. Et eksempel kan være vitnet som møter opp på politistasjonen på et tidspunkt da verken avhører eller avhørsleder er tilgjengelig, for å forklare seg om overgrep som han eller hun endelig har bestemt seg for å anmelde. Dersom det er en betydelig fare for at vitnet, om det ikke får avgi forklaring der og da, ikke vil anmelde forholdet og forklare seg på et senere tidspunkt, slik at det fremstår som "nå eller aldri", bør det tas i hvert fall et kort politiavhør. Det kan også tenkes tilfeller hvor gjennomføringen av et umiddelbart politiavhør anses som nødvendig for å avverge nye overgrep.

Vitnet bør i slike tilfeller så vidt mulig gis mulighet til å konferere med, og ha med, en bistandsadvokat. Avhøret bør tas opp på video, eventuelt lyd. Politiavhøret må dessuten følges opp med tilrettelagt avhør på vanlig måte. Formålet med det første avhøret er å hindre at muligheten for oppklaring forspilles eller avverge nye overgrep.

I brevet av 27. juni 2014 ble det også instruert om at det ikke skal benyttes såkalte ”presamtaler” for å berede grunnen for senere dommeravhør. Dette gjelder tilsvarende for tilrettelagt avhør.

7. Krav til avhørsleder. Avhørsleders rolle, myndighet og ansvar

Inntil spesialutdanningen i ledelse av tilrettelagt avhør er på plass ved Politihøgskolen, jf. forskriften § 3 første ledd annet punktum, forutsetter riksadvokaten at den som skal være avhørsleder har en viss erfaring med dommeravhør og anses som egnet av sine foresatte.

Det stilles ikke krav om at avhørsleder er påtaleansvarlig på saken. Fristene som er satt for gjennomføringen av avhør og supplerende avhør, tilsier likevel at avhørsleder som hovedregel også er påtaleansvarlig. Eksempelvis vil avgjørelsen av om det skal tas ut siktelse, jf. straffeprosessloven § 239 b tredje ledd, kunne tas raskere dersom påtaleansvarlig

selv har fulgt avhøret (noe påtaleansvarlig for øvrig kan gjøre også om vedkommende ikke er avhørsleder, jf. § 239 d annet ledd bokstav d).

Påtalemyndighetens generelle objektivitetsplikt følger av straffeprosessloven § 55 fjerde ledd og § 226 tredje ledd. Riksadvokaten understreker at denne også gjelder i tilfeller hvor det tilrettelagte avhøret følges av forsvarer. Straffeprosesslovens påbud til retten om å våke over at avhøret skjer på en måte som er egnet til å fremkalle en klar og sannferdig forklaring og om å unngå ledende spørsmål, jf. § 136, gjelder tilsvarende for avhørsleder, jf. § 239 a første ledd tredje punktum.

Avhørsleder er gitt myndighet til alene å ta stilling til de fleste spørsmålene som knytter seg til gjennomføringen av tilrettelagte avhør. Øvrige aktører kan komme med forslag, innspill og anmodninger, men avhørsleder treffer avgjørelsene. Enkelte beslutninger krever riktignok enighet mellom avhørsleder og barnehuset. Blir de ikke enige, er det lovens ordning at hovedregelen gjelder.

Forskriften § 3 annet ledd supplerer lovbestemmelsene og lister opp sentrale oppgaver for avhørsleder. Praktisk gjennomføring av oppgavene kan – og bør – delegeres, jf. tredje ledd. Den nærmere fordeling av arbeidsoppgaver forutsettes beskrevet i det enkelte politidistrikts spesialinstruks for tilrettelagte avhør.

8. Notoritet om saksbehandlingen – saksbehandlingslogg

Riksadvokaten understreker at det skal være notoritet om saksbehandlingen knyttet til tilrettelagte avhør. Slik notoritet er sentralt for å ivareta tilliten til at påtalemyndigheten håndterer ansvaret for disse avhørene på en objektiv og god måte, og for å sikre avhørenes bevisverdi. I tillegg til selve avhørsprotokollen, skal det derfor føres saksbehandlingslogg fra prosessene forut for og i etterkant av avhøret, jf. forskriften § 3 annet ledd bokstav g.

I saksbehandlingsloggen bør alle avgjørelser knyttet til avhøret, sammen med en kortfattet begrunnelse/grunnlaget for dem, nedtegnes. Dette inkluderer (men er ikke begrenset til) avgjørelser og vurderinger om

- gjennomføring av tilrettelagt avhør i "kan"-tilfeller
- "annen funksjonsnedsettelse" (jf. § 239 tredje ledd)
- å gjennomføre et tilrettelagt avhør utenfor barnehuset
- bruk av lydopptak istedenfor videoopptak
- forhåndsvarsel til siktede
- supplerende avhør
- avslag på begjæring om supplerende avhør
- forlengelse av fristen for avhør

Uttalelser fra representant fra barnehuset eller barneverntjenesten av barnefaglig karakter som danner grunnlag for eller som er innspill til avhørsleders avgjørelser, bør være skriftlig, eventuelt nedtegnet som formulert av vedkommende. I tillegg bør loggen inneholde andre sentrale opplysninger om saksbehandlingen, herunder tidspunktet for når siktelse er forkynt. Er siktede ikke å få tak i, bør loggen opplyse om hva som er gjort for å lokalisere ham. Avhørsleder har ansvaret for at loggen blir ført.

9. Tilrettelagte avhør skal som hovedregel tas på barnehuset

I saker hvor avhøret *skal* være tilrettelagt, jf. straffeprosessloven § 239 første og tredje ledd, er den klare hovedregelen at avhøret skal foretas på barnehuset, jf. § 239 f første ledd. Hovedregelen bygger på at det beste for barn og særlig sårbare voksne er å bli avhørt her, også når barnehuset ikke ligger i umiddelbar nærhet av vitnets bosted. Det er i mindre grad enn tidligere rom for å gjennomføre avhøret annet sted. Blir barnehuset og avhørsleder ikke enige om at det "klart" er til det beste for vitnet å ta avhøret et annet sted, jf. straffeprosessloven § 239 f første ledd annet punktum, må avhør i "skal"-tilfellene tas på barnehuset. Barnehuset må utpeke den eller de som tar standpunkt til slike spørsmål på vegne av barnehuset.

Gjennomføring av et tilrettelagt avhør utenfor barnehuset er også betinget av at politiet finner et annet egnet sted som ivaretar både vitnets særlige behov, siktedes rettssikkerhet og bevisverdien av avhøret. Det siste forutsetter at lokalet har video-/lydopptaksutstyr av høy kvalitet.

Hovedregelen er at alle aktørene skal være fysisk til stede på barnehuset. Dette er en forutsetning for å få til bedre samhandling. Politidistriktene må derfor ikke legge opp til at enkelte aktører i praksis følger avhøret via videooverføring til annet sted. Unntakene i forskriften § 9 tredje ledd annet og tredje punktum er kun aktuelle i de tilfeller hvor avhørsleder finner at det er ubetenkelig å la noen følge eller selv lede avhøret fra annet sted, og dette er et strengt kriterium som må vurderes konkret i hver enkelt sak. Tredje punktum må for øvrig forstås slik at også avgjørelsen av om avhøret kan ledes fra et annet sted, ligger hos avhørsleder alene. Å lede avhøret fra et annet sted vil likevel sjelden være ubetenkelig dersom avhører eller barnehuset er av en annen oppfatning.

10. Fastsettelse av tidspunktet for avhøret

At avhørsleder bestemmer tidspunktet for avhøret, jf. § 239 a første ledd annet punktum, innebærer at de som skal eller kan følge avhøret må stille på det tidspunktet avhørsleder fastsetter. Avhør skal som den klare hovedregel ikke utsettes fordi bistandsadvokat, forsvarer, verge eller representant for barnevernet ikke kan møte til aktuelt tidspunkt. De korte fristene for gjennomføringen av tilrettelagte avhør forutsetter at den som skal oppnevnes som forsvarer, bistandsadvokat eller midlertidig verge kan stille når politiet ønsker avhøret gjennomført. Retten til fritt forsvarervalg er ivaretatt ved at siktede kan bytte forsvarer etter at det tilrettelagte avhøret er gjennomført.

Oppnevning av bistandsadvokat følger de vanlige reglene i straffeprosessloven § 107 a flg., men politiet er i § 107 b tredje ledd første punktum gitt hjemmel for selv å tilkalle slik advokat for fornærmede dersom det skal tas tilrettelagt avhør. Straffeprosessloven § 102 første ledd annet punktum gir påtalemyndigheten hjemmel for å oppnevne forsvarer. Hjemlene forutsettes benyttet dersom oppnevning av retten vil forsinke avhøret.

11. Behov for oppnevning av midlertidig verge?

Foreldre eller foresatte som er mistenkt for vold eller overgrep mot barnet, kan ikke fungere som verge for barnet. I slike tilfeller bør det oppnevnes midlertidig verge for barnet for å bistå barnet ved avhøret, jf. vergemålsloven § 27 og påtaleinstruksen § 8-12. Dette gjelder også om bare den ene av foreldrene er mistenkt, jf. § 8-12 første ledd tredje punktum i nevnte instruks. Også særlig sårbare voksne som ikke selv er i stand til å ivareta egne interesser, skal ha en verge, jf. vergemålsloven § 20. Bistandsadvokaten ivaretar ikke

personlige rettigheter – slike kan kun ivaretas av personen selv eller den som har vergeansvaret.

Det er Fylkesmannen som oppnevner verge. I henhold til Justis- og beredskapsdepartementets fullmaktsbrev til fylkesmennene, skal oppnevning skje senest to timer etter mottatt anmodning.

Vergens rolle og oppgaver er beskrevet i Prop. 112 L (2014–2015) pkt. 13.4 på side 93 flg. Vergen har viktige, men klart avgrensede, oppgaver i forbindelse med spørsmål om vitne- og forklaringsplikt. Ettersom barnehuset ivaretar barnet mens det oppholder seg der, må det legges til grunn at i hvert fall midlertidige verger har en svært begrenset rolle utover det å ivareta vitnets personlige, straffeprosessuelle rettigheter i forbindelse med avhør.

12. Om samrådsmøte, formøte og ettermøte

Formålet med *samrådsmøtet* (forskriften § 7) er å gi avhørsleder et bedre beslutningsgrunnlag for gjennomføring av avhøret mv.. Møtet vil i praksis også være et forum for informasjonsutveksling. Som nevnt ovenfor er myndigheten til å treffe beslutninger om det tilrettelagte avhøret, med noen få unntak, lagt til avhørsleder alene. Samrådsmøtet er følgelig ikke et beslutningsorgan. Forskriften må forstås slik at avhørsleder alltid skal delta i møtet.

Samrådsmøtet er noe annet og mer enn formøtet (forskriften § 8). Samrådsmøtet i forkant gir mulighet for å drøfte praktiske spørsmål – som hvem som skal følge vitnet til og fra barnehuset, hvordan avhøret skal gjennomføres, om det bør gjennomføres medisinske undersøkelser på barnehuset, og om særskilte opplysninger bør innhentes om vitnet. Det er naturlig at avhørsleder orienterer om hvem som er implisert i saken, hva slags opplysninger politiet har om vitnet så langt – herunder om dets fungering og særlige behov – og hva som skal søkes klarlagt med bakgrunn i aktuelle straffebud, og alternative hendelsesforløp og gjerningspersoner.

Tolk (herunder døvetolk) skal benyttes i situasjoner hvor vitnet ikke behersker språket eller har nedsatte kommunikasjonsevner. Vitnets eventuelle behov for tolk bør drøftes i samrådsmøtet. Ved behov for tolk benyttes fortrinnsvis tolk i øverste tilgjengelige kvalifikasjonskategori.

Formålet med *ettermøtet* (forskriften § 12) er å sørge for videre ivaretagelse og oppfølging av vitnet. Behovet for oppfølging og ivaretagelse beror blant annet på hva slags tiltak eller inngripen politi- og påtalemyndighet og barnevernet beslutter. Begge instanser må være forberedt og må kunne redegjøre for virkemidler som synes aktuelle.

Møtet bør også brukes til å avklare taushetsplikten for de tilstedeværende, jf. politiregisterloven § 35 og straffeprosessloven § 239 d femte ledd, og om disse skal kunne samtale med vitnet om straffesaken.

13. Tidspunktet for varsling og pågripelse av mistenkte

Hovedregelen etter den nye ordningen er at mistenkte ikke skal varsles om første avhør, jf. straffeprosessloven § 239 b første ledd første punktum. Hensikten er å senke terskelen for å melde fra til politiet ved mistanke om vold og overgrep mot de mest sårbare. En praksis med umiddelbar underretning til mistenkte kan føre til at den som har en bekymring eller svak mistanke om at for eksempel et barn utsettes for vold eller seksuelle overgrep, unnlater å

melde fra. Lovgiver ønsker også å unngå den belastning en siktelse og varsel om avhør vil være for mistenkte i de sakene det viser seg at mistanken var ubegrunnet.

Riksadvokaten forutsetter at det vurderes nøye om det er grunnlag for å fravike hovedregelen om utsatt varsling. En beslutning om dette må loggføres og grunngis.

Så snart et tilrettelagt avhør uten varsel til mistenkte er gjennomført, må påtalemyndigheten avgjøre om det er grunnlag for å ta ut siktelse, jf. straffeprosessloven § 239 b tredje ledd. For å vareta siktedes rett til kontradiksjon gjennom et snarlig supplerende avhør, skal terskelen for å ta ut siktelse være lav, jf. Prop. 112 L (2014-2015) pkt. 16 på side 110 øverst annen spalte. Unntaksvis kan det være nødvendig med mer enn ett tilrettelagt avhør uten varsel til eventuelle mistenkte for å få brakt på det rene om det er begått straffbare forhold, eventuelt av hvem. Tas det ut siktelse først etter at det er tatt flere tilrettelagte avhør, er det særlig viktig å legge til rette for et snarlig supplerende avhør etter begjæring fra siktede, jf. pkt. 14.

I flere politidistrikter har dommeravhør i saker hvor mistanken har vært rettet mot en eller begge av vitnets foreldre eller foresatte, iblant vært gjennomført ved at barnet har blitt hentet i barnehagen eller på skolen om morgenen og fulgt til barnehuset omtrent samtidig med at en eller begge foreldrene/foresatte pågripes og bringes inn til politiet for avhør. Siktedes rett til kontradiksjon har blitt ivaretatt ved at vedkommende har fått konferere med oppnevnt forsvarer per telefon rett før dommeravhøret av barnet har tatt til. Det kan mot slike fremgangsmåter – som regel begrunnet med faren for bevisforspillelse – innvendes at de er svært inngripende, særlig overfor siktede, lite egnet til å ivareta kravet til kontradiksjon, og uforholdsmessig i tilfeller hvor mistanken avkreftes eller svekkes ved avhøret.

I saker der foreldrene til hjemmeboende barn er mistenkt, må utgangspunktet nå være at pågripelse først skjer umiddelbart etter, og ikke rett før, det tilrettelagte avhøret, forutsatt at det i avhøret fremkommer opplysninger som styrker mistanken om alvorlige eller gjentatte overgrep, og som gjør det nødvendig å gripe inn for å hindre bevisforspillelse og/eller nye overgrep. Dette betyr at det samtidig med forberedelsen av det tilrettelagte avhøret må planlegges for mulig pågripelse, ransaking, avhør og fengsling av mistenkte samme dag som det tilrettelagte avhøret. At politiet har en forhåndslagt plan for mulig oppfølging rett etter avhøret, er også nødvendig for å unngå at eventuelle etterfølgende undersøkelser og tiltak fra barnevernets side kommer i konflikt med politiets ønske om oppklaring av saken.

Mistenkte vil ofte allerede i første avhør måtte konfronteres med det som er fremkommet i det tilrettelagte avhøret, jf. påtaleinstruksen § 8-2 åttende ledd, slik at han eller hun etterpå kan få tilgang til opptaket (se pkt. 15 om dokumentinnsyn). Av den grunn bør politietterforsker som skal foreta avhøret av mistenkte følge det tilrettelagte avhøret (jf. straffeprosessloven § 239 d annet ledd bokstav d).

Tas det etter gjennomført tilrettelagte avhør ikke ut siktelse, må den som mistanken har vært rettet mot, som hovedregel underrettes om en eventuell henleggelse i samsvar med påtaleinstruksen § 17-2. Hvorvidt mistenkte i forkant av en henleggelse bør gis anledning til å forklare seg, beror på hvordan saken ligger an. Ligger det etter gjennomført tilrettelagt avhør an til henleggelse som intet straffbart forhold eller fordi intet straffbart forhold anses bevist, vil det sjelden være grunn til å gi mistenkte anledning til å forklare seg før henleggelsen. Vurderes saken derimot henlagt etter bevisets stilling, må det alltid vurderes om mistenkte – om han ikke allerede har forklart seg – skal gis anledning til dette, jf. straffeprosessloven § 92 første ledd annet punktum og § 241 første ledd annet punktum.

14. Supplerende avhør. Siktedes rett til kontradiksjon

Avhørsleder må etter det første avhøret umiddelbart vurdere om det er behov for supplerende avhør for å få saken tilstrekkelig belyst, jf. straffeprosessloven § 239 c første ledd første punktum. Forskning viser at barn, særlig de yngste, ofte forteller langt mer om hva de har vært utsatt for dersom de får mulighet til å forklare seg flere ganger (Prop. 112 L (2014–2015) pkt. 6.4.3 side 51). Det vil derfor regelmessig kunne være aktuelt å foreta supplerende avhør. Det kan også tenkes at hensynet til vitnet taler for at første avhør avsluttes før alle spørsmål er stilt, og at resten utstår til et senere avhør. I noen tilfeller kan det være nødvendig på et senere tidspunkt i saken å foreholde eller konfrontere vitnet med opplysninger mistenkte har gitt i avhør.

Supplerende avhør skal dessuten ivareta siktedes behov for kontradiksjon, som står sentralt også på etterforskningsstadiet, jf. blant annet Rt. 2011 s. 93 avsnitt 35. I saker hvor vitnet som avhøres ved tilrettelagt avhør er fornærmet, vil avhøret ofte utgjøre det viktigste – ikke sjelden det vesentlige – bevismaterialet. Det følger av rettspraksis fra Menneskerettighetsdomstolen at dersom en anmodning om nytt avhør for å få stilt ytterligere spørsmål er blitt avvist, kan det foreligge en krenkelse av retten til en rettferdig rettergang, jf. pkt. 18 nedenfor. Det skal derfor svært mye til for å avslå siktedes begjæring om supplerende avhør dersom den mottas innen fristen, jf. straffeprosessloven § 239 tredje ledd. Supplerende avhør vil normalt ikke være en uforholdsmessig belastning for vitnet. Også velbegrunnede begjæringer fremsatt etter fristen, bør som utgangspunkt etterkommes. Unntaksvis kan det også være grunn til å etterkomme en begjæring fra siktede om ytterligere supplerende avhør.

Supplerende avhør er noe annet enn et gjentatt avhør. Gjentatte spørsmål kan gjøre særlig barn utrygge og vil kunne fremkalle uriktige forklaringer. Spørsmålene må, her som ellers, avgrenses til det som er relevant for saken, jf. straffeprosessloven § 136 tredje ledd.

Uenighet mellom avhørsleder og siktede/forsvarer om behovet for supplerende avhør og relevansen av spørsmål som ønskes stilt, bør søkes løst gjennom dialog, slik at avslåtte begjæringer og etterfølgende tvister om dette unngås.

Ettersom supplerende avhør som hovedregel skal foretas av samme avhører som ved første avhør, jf. forskriften § 4 tredje ledd, må politidistriktene sørge for at samme avhører er tilgjengelig. Vurderes det å la det supplerende avhøret tas av en annen avhører, bør politiet normalt konferere med barnehuset.

Supplerende avhør skal gjennomføres så snart som mulig og som utgangspunkt senest én uke etter forrige avhør, jf. straffeprosessloven § 239 e sjette ledd. Både hensynet til siktede og etterforskningshensyn kan imidlertid begrunne utsettelse av det supplerende avhøret, såfremt dette ikke vil være en uforholdsmessig belastning for vitnet. En understreker at også supplerende avhør må være godt forberedt fra politiets side. Helst bør den øvrige etterforskningen på dette stadiet være kommet så langt at spørsmål som for eksempel andre vitneforklaringer foranlediger, kan stilles. Det er også viktig at siktedes rett til kontradiksjon gjennom det supplerende avhøret blir reell, noe som forutsetter at siktede har hatt rimelig tid til å gjennomgå og vurdere det tilrettelagte avhøret og forberede spørsmål til vitnet. Etter omstendighetene vil det kunne foreligge gode grunner for å ta det supplerende avhøret noe senere enn én uke etter første/forrige tilrettelagte avhør. Det bemerkes samtidig at bakgrunnen for ukesfristen er at kort tid mellom avhørene anses som vesentlig for å unngå at vitnet blir skadelidende. Belastningen for vitnet av en utsettelse må alltid vurderes konkret.

Loven forutsetter at avhøret gjennomføres så snart grunnen til utsettelsen er bortfalt. Både av hensyn til vitnet og av hensyn til siktedes rett til kontradiksjon må utsettelsen være så kort som mulig.

Hvor lang frist siktede skal gis for å begjære supplerende avhør, er ikke regulert i lov eller forskrift og må i utgangspunktet vurderes konkret i den enkelte sak. For å kunne innfri ukesfristen, vil den normalt ikke kunne være på mer enn to til tre dager. For at siktede og hans forsvarer skal ha en reell mulighet til å gjennomgå avhøret, vurdere behovet for supplerende avhør og utforme en begjæring som angir hvilke spørsmål som ønskes stilt, vil en frist på to dager, eventuelt 48 timer, normalt være en nedre grense.

Siktedes frist for å fremme begjæring om supplerende avhør løper først fra informasjon om adgangen til å begjære slikt avhør er forkynt. Postforkynning er i praksis uegnet i disse sakene, og politidistriktene må isteden etablere rutiner for rask forkynning via stevnevitne eller polititjenestemann etter domstoloven § 165. For at fristen for supplerende avhør skal kunne overholdes, bør forkynning skje samme dag eller dagen etter at det er tatt ut siktelse. Påtaleansvarlig har ansvaret for at så skjer.

Siktedes begjæring om supplerende avhør skal angi hvilke spørsmål som ønskes stilt til vitnet, jf. straffeprosessloven § 239 c annet ledd annet punktum. Det kan likevel ikke kreves at det formuleres presise spørsmål. Avhørsleder må, som ansvarlig også for å ivareta siktedes rettssikkerhet i forbindelse med tilrettelagte avhør, bidra til å formulere relevante og konsise spørsmål.

15. Dokumentinnsyn og klausulering

Tas det ut siktelse, skal siktede og forsvarer straks få adgang til å gjøre seg kjent med de dokumentene som det er adgang til etter straffeprosessloven § 242 om dokumentinnsyn, herunder videoopptak av avhøret, jf. straffeprosessloven § 239 b fjerde ledd første punktum. Påtalemyndigheten har en plikt til på eget initiativ å gjøre siktede kjent med det tilrettelagte avhøret for å muliggjøre gjennomføringen av eventuelt supplerende avhør innen ukesfristen, sml. § 242 som forutsetter at det fremsettes begjæring om dokumentinnsyn.

Det er ikke i forbindelse med lovendringene om tilrettelagte avhør gjort endringer i § 242, som gjør innsyn betinget av at det kan gis uten skade eller fare for etterforskingens øyemed eller for tredjemann. Straffeprosessloven § 239 d fjerde ledd første punktum innebærer ikke at siktede har et ubetinget krav på innsyn i videoopptaket før han har fått muligheten til å forklare seg for politiet og politiet har hatt mulighet til å forestå konfrontasjon, jf. påtaleinstruksen § 8-2 åttende ledd. For at siktede skal kunne foreta en reell vurdering av om han ønsker å begjære supplerende avhør, og for at slike avhør skal kunne gjennomføres innen ukesfristen, må avhør av siktede i praksis påbegynnes straks i saker hvor det er tatt et tilrettelagt avhør som befester eller styrker mistanken.

I tilfeller som nevnt i straffeprosessloven § 239 b første ledd annet og tredje punktum, skal siktedes forsvarer følge avhøret, jf. § 239 d første ledd bokstav b. Er siktede ikke blitt avhørt om forholdet, må imidlertid forsvarer pålegges taushetsplikt etter § 242 inntil avhør er gjennomført. I slike tilfeller må taushetsplikten avklares allerede i formøtet, slik at forsvarer får anledning til å si nei til å motta informasjon som ikke kan deles med klienten.

16. Pålegg om taushetsplikt. Forholdet til barnevernets plikter

Et av siktemålene med den nye ordningen er å legge til rette for bedre samhandling mellom politi og barneverntjeneste i saker om vold og seksuelle overgrep mot barn, og for at politiets

etterforskning og barnevernets undersøkelser i større grad skal kunne foregå parallelt. Det må unngås at etterforskningen blir skadelidende fordi barnevernet reagerer raskere enn politiet. Rask reaksjon fra barnevernet alene kan blant annet gi grunnlag for påstander om at barnet er påvirket før avhøret foretas, og kan i praksis ødelegge for en mulig strafforfølgning før etterforskningen i det hele tatt er kommet i gang. Det siste kan bli resultatet dersom barnevernet gjør foreldrene kjent med opplysninger barnet har gitt før foreldrene er avhørt av politiet – foreldrene vil da kunne tilpasse og eventuelt samordne forklaringer, og muligheten til konfrontasjon vil gå tapt.

Politiet har i politiregisterloven § 35 hjemmel for å pålegge fornærmede, etterlatte og deres representanter, samt enhver som utfører tjeneste eller arbeid for statlig eller kommunalt organ, taushetsplikt om opplysninger som er taushetsbelagt. Straffeprosessloven § 239 a femte ledd er en særregel som gir avhørsleder hjemmel for å pålegge taushetsplikt om opplysninger som fremkommer under tilrettelagte avhør. Den er særlig tenkt benyttet for å pålegge representanter fra barnevernet taushetsplikt, for å hindre at informasjon som fremkommer i avhøret, blir videreformidlet til foreldrene i forbindelse med barnevernssak før politiet har hatt mulighet til å konfrontere dem med opplysningene.

Det bør vurderes om de som skal overvære avhøret allerede i formøtet skal pålegges taushetsplikt etter nevnte bestemmelse.

Bakgrunnen for at avhørsleder er gitt hjemmel for å pålegge taushetsplikt er hovedregelen om at barneverntjenesten skal kunne følge avhøret. Retten til å følge avhøret er tuftet på de samme hensyn som politiets opplysningsplikt overfor barneverntjenesten etter barnevernloven § 6-4 annet ledd. Denne bestemmelsen pålegger offentlige myndigheter, herunder politiet, opplysningsplikt overfor tjenesten blant annet i tilfeller hvor det er grunn til å tro at et barn blir mishandlet i hjemmet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt. I saker hvor mistanken gjelder mindre alvorlige forhold, for eksempel enkeltstående mindre alvorlige kroppskrenkelser, foreligger ikke opplysningsplikt. I disse tilfellene *kan* opplysninger utleveres til barnevernet i dets interesse dersom dette er nødvendig for å fremme barnevernets oppgaver, for eksempel iverksetting av hjelpetiltak, jf. politiregisterloven § 30.

I de alvorligste sakene, hvor politiet har opplysningsplikt, kan det oppstå spørsmål om forholdet mellom et pålegg om taushetsplikt og barnevernets hjemmel etter barneverntjenesteloven § 4-6 annet ledd til – etter en risikoavveining – umiddelbart å treffe midlertidig vedtak om å plassere barnet utenfor hjemmet. Etterforskingsskritt som må foretas før barnevernet gis mulighet til å gripe inn overfor foreldrene for å ivareta hensynet til barnet, skal derfor foretas uten opphold. Det vises til det som er sagt ovenfor om viktigheten av at politiet i forkant av det tilrettelagte avhøret har lagt en plan for mulig aksjon i etterkant. Pålegg om taushet må oppheves straks det ikke lenger er behov for det. Det kreves her tett og god samhandling mellom politiet og barneverntjenesten til beste for barnet.

Pålegg om taushetsplikt må loggføres. Pålegget bør spesifisere for hvor lenge det gjelder, eventuelt med angivelse av at det gjelder inntil politiet opphever det.

Riksadvokaten er kjent med at en arbeidsgruppe skal utarbeide felles retningslinjer for samarbeidet mellom politi og barneverntjeneste.

17. Utskrift og sammendrag

Riksadvokaten understreker at i de tilfeller hvor det er avhøret i sin helhet som styrker mistanken om straffbare forhold, herunder i tilfeller hvor det jevnlig fremkommer relevante

opplysninger eller utsagn, vil det måtte tas dialogutskrift av hele avhøret i samsvar med hovedregelen i forskriften § 14 første ledd første punktum. Delvis dialogutskrift, jf. annet punktum, vil typisk være aktuelt i saker hvor det bare er i mindre eller avgrensede deler av avhøret at det kommer frem rettslig relevante opplysninger. Ved valget mellom fullstendig dialogutskrift, delvis dialogutskrift, eller sammendrag i kombinasjon med utskrift av særlig viktige uttalelser, bør avhørsleder se hen til hvilke utsagn/dialoger som ventelig vil danne grunnlag for tiltale eller henleggelse, og hva retten eventuelt antas å ville ha behov for.

Forskriften § 14 lar det være opp til politiet selv å vurdere hvem som skal skrive dialogutskrift og sammendrag, men avhørsleder skal lese gjennom og godkjenne sammendrag. Riksadvokaten bemerker at skriving av sammendrag krever kunnskap om de aktuelle straffebudene. Tilrettelagte avhør utgjør regelmessig sentrale bevis i saken, og sammendraget vil derfor være viktig i det videre arbeidet med saken, både internt i påtalemyndigheten og i retten. Det er derfor av stor betydning at avhørsleder kvalitetssikrer sammendraget.

18. Kort om bruken av tilrettelagte avhør som bevis

Utgangspunktet er at video-/lydopptaket av det tilrettelagte avhøret skal tre i stedet for forklaring under hovedforhandling, jf. straffeprosessloven § 298 og forskriften § 1 tredje punktum. Dette unntaket fra bevisumiddelbarhetsprinsippet baserer seg på at siktedes rett til kontradiksjon er ivaretatt under etterforskningen. Har siktede ikke vært varslet før første avhør, og er begjæring om supplerende avhør avslått av hensyn til vitnet, må det nøye vurderes om opptaket kan føres som bevis. Det overordnede spørsmålet blir om siktede, om beviset føres, får en rettferdig rettergang, jf. EMK artikkel 6 nr. 1.

Det følger av praksis fra Menneskerettighetsdomstolen at det i enkelte tilfeller vil være adgang til å føre beviset selv om siktede ikke på noe tidspunkt er gitt muligheten til å stille spørsmål til vitnet. I slike tilfeller må det konkret vurderes om det er nødvendig å føre opptaket som bevis, hvilket normalt vil være tilfelle om det er fornærmede som er avhørt på denne måten.

Vurderes det som nødvendig å føre opptaket som bevis, og forutsatt at dette er det eneste og avgjørende bevis i saken, må det foretas en grundig vurdering av om hensynet til siktedes rett til kontradiksjon og den overordnede retten til å forsvare seg er ivaretatt/ kan ivaretas. Ved vurderingen vil det være av betydning om regelverket for tilrettelagte avhør er fulgt, herunder om siktede er varslet så tidlig etter avhøret at han hadde en reell mulighet til å få stilt spørsmål til vitnet.

I Menneskerettighetsdomstolens dom A.S. v. Finland (dom 28. desember 2010) hadde siktede blitt varslet om det første videoavhøret av fornærmede – en gutt på 6 år på handlingstidspunktet – drøyt fire måneder senere. I mellomtiden – dagen før siktede ble avhørt for første gang – hadde en psykiater konkludert med at det var skadelig for barnet å bli avhørt igjen. Til tross for at finske regler ga siktede og hans forsvarer rett til å be etterforsker om å stille barnet ytterligere spørsmål, var siktede ikke på noe tidspunkt gitt anledning til dette. Domstolen bemerket at "[t]he documents do not disclose any reason as to why the formalities laid down by the law were not complied with in that respect." Uttalelsen eksemplifiserer hvor viktig det er at saksbehandlingen, og i særdeleshet avvik fra hovedreglene om tilrettelagte avhør, loggføres.

Riksadvokaten understreker at brudd på reglene om tilrettelagte avhør, for eksempel fristbrudd, eller feil eller mangelfulle vurderinger i forbindelse med opptak av forklaringer, ikke har som konsekvens at avhøret ikke kan føres som bevis. Det er heller ikke slik at

bevisverdien uten videre forringes dersom det gjøres feil eller foretas feilvurderinger. Samtidig må det påregnes at når det er gitt såpass detaljerte internrettslige regler om hvordan slike avhør skal gjennomføres, vil det – ved en vurdering av om rettergangen sett under ett har vært rettferdig ("fair") – bli sett hen til om reglene er fulgt, og om hensynene som ligger til grunn for reglene er ivaretatt.

..

Knut Erik Sæther
fung.

Birgitte Istad
statsadvokat

Gjenpart:

Politidirektoratet

Politihøgskolen

Spesialenheten for politisaker

Domstoladministrasjonen

Barneombudet

Advokatforeningen